

حقوق مدنی
الزام‌ها
و
مسئولیت مدنی
بدون قرارداد

دکتر سید مرتضی قاسم‌زاده

سرشناسه : قاسم‌زاده، مرتضی، ۱۳۳۹ —
 عنوان قراردادی : ایران، قوانین و احکام.
 عنوان و نام‌پیداآور : حقوق مدنی: الزام‌ها و مسئولیت مدنی بدون قرارداد.
 مرتضی قاسم‌زاده.
 مشخصات نشر : تهران، میزان ۱۳۸۶
 مشخصات ظاهری : ۲۷۲ ص.
 فروست : نشر میزان ۲۷۰
 شابک : 978-946-511-069-5
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه: همچنین به صورت زیر نویس.
 یادداشت : نمایه.
 موضوع : حقوق مدنی — ایران.
 موضوع : حقوق مدنی — ایران. راهنمای آموزشی (عالی).
 موضوع : تعهدات (حقوق) — ایران — راهنمای آموزشی (عالی).
 رده‌بندی کنگره : ۷۱۶ق/۵۰۰/۵ KM
 رده‌بندی دیویی : ۳۴۶/۵۵
 شماره کتابخانه ملی: ۱۰۵۷۲۴۷

۲۷۰

نشر میزان
 حقوق مدنی

الزام‌ها و مسئولیت مدنی بدون قرارداد

دکتر سید مرتضی قاسم‌زاده

چاپ اول: تابستان ۱۳۸۶

شمار: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۰۶۹-۵

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، رویروی درب اصلی دانشگاه تهران، خ فخرآزی، پلاک ۸، تلفن ۶۶۴۶۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتوح و فرصت، پلاک ۱۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱

دفتر مرکزی: خیابان ایرانشهر جنوبی، جنب مسجدجلیلی، پلاک ۳۴، واحد ۶، تلفن ۸۸۳۰۶۲۰۲

نشانه‌های اختصاری

بی تا	بدون تاریخ
بی نا	بدون ناشر
ج	جلد
چ	چاپ
ش	شماره
ص	صفحه
حروف الفبا در جدول‌ها	نماینده شخص طبیعی یا حقوقی است
ر.ک:	رجوع کنید به
ع	علیه السلام
ق.ا.	قانون اساسی
ق.آ.د.ک.	قانون آیین دادرسی کیفری
ق.آ.د.م.	قانون آیین دادرسی مدنی
ق.ا.ح.	قانون امور حسبی
ق.ب.م.م.	قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث
	مصوب ۱۳۴۷
ق.ت.	قانون تجارت
ق.م.	قانون مدنی
ق.م.ا.	قانون مجازات اسلامی
ق.م.م.	قانون مسئولیت مدنی
م	میلادی
ه.ش.	هجری شمسی
ه.ق.	هجری قمری

فهرست عنوان‌های اصلی

مقدمه	۹
بخش نخست - ضرر و مسئولیت ناشی از آن	۱۷
مقدمه بخش - قواعد و اصول	۱۹
فصل نخست - مبانی	۲۵
مبحث نخست - مبانی نظری مسئولیت مدنی	۲۵
گفتار نخست - نظریه تقصیر	۲۶
گفتار دوم - نظریه خطر	۳۱
گفتار سوم - نظریه تضمین حق	۳۸
گفتار چهارم - نظریه‌های مختلط	۴۱
مبحث دوم - مبانی مسئولیت مدنی در حقوق ایران	۴۲
گفتار نخست - مسئولیت‌های مبتنی بر تقصیر - مصداق‌های قاعده	۴۲
گفتار دوم - وحدت یا تعدد مبنای مسئولیت در حقوق ایران	۵۶
گفتار سوم - مسئولیت‌های ویژه	۶۰
فصل دوم - ارکان تحقق مسئولیت	۷۳
مبحث نخست - فعل زیان‌بار	۷۴
گفتار نخست - فعل مثبت	۷۴
گفتار دوم - فعل سلبی یا ترک فعل	۷۸
مبحث دوم - ضرر	۸۳
گفتار نخست - مفهوم و شرایط	۸۳
گفتار دوم - ضرر معنوی	۸۶

۸۸	مبحث سوم - رابطه سببیت
	گفتار نخست - لزوم برقراری رابطه سببیت بین فعل زیان‌بار (یا تقصیر) و
۸۹	زیان‌ها
۸۹	گفتار دوم - انتخاب سبب یا اسباب مسئول
۹۳	گفتار سوم - راه‌کارها
۱۰۳	گفتار چهارم - تقسیم خسارت بین اسباب مسئول
۱۰۹	مبحث چهارم - تقصیر
۱۰۹	گفتار نخست - تعریف و واژگان مرتبط
۱۱۳	گفتار دوم - تقصیر مدنی و رابطه آن با قصد و تمیز
۱۲۱	فصل سوم - موانع مسئولیت - عوامل توجیه‌کننده
۱۲۱	مبحث نخست - دفاع مشروع
۱۲۱	گفتار نخست - مفهوم و مبانی
۱۲۳	گفتار دوم - شرایط
۱۲۵	گفتار سوم - آثار
۱۲۸	مبحث دوم - حکم قانون و دستور مقام صالح
۱۲۸	گفتار نخست - مفهوم و شرایط
۱۳۲	گفتار دوم - اعمال مجاز
۱۳۷	گفتار سوم - اجرای حق
۱۴۰	مبحث سوم - اضطراب
۱۴۰	گفتار نخست - مفهوم، دلایل و شرایط
۱۴۴	گفتار دوم - آثار
۱۵۱	مبحث چهارم - غرور
۱۵۱	گفتار نخست - مفهوم و اقسام
۱۵۲	گفتار دوم - قلمرو
۱۵۴	گفتار سوم - شرایط و آثار غرور در حقوق اسلام و ایران
۱۵۶	مبحث پنجم - احسان و نیکوکاری
۱۵۹	مبحث ششم - اقدام زیان‌دیده
۱۶۱	فصل چهارم - آثار مسئولیت و خروج از آن
۱۶۱	مبحث نخست - جبران خسارت

گفتار نخست - اصول و شیوه‌های جبران خسارت	۱۶۱
گفتار دوم - پرداخت‌کننده و وسیله‌های پرداخت	۱۶۵
مبحث دوم - اثر قراردادها و شروط در مسئولیت	۱۷۰
گفتار نخست - مفهوم و مبانی	۱۷۰
گفتار دوم - اعتبار و آثار	۱۷۳
بخش دوم - استیلا و استیفا و مسئولیت ناشی از آن‌ها	۱۸۳
فصل نخست - استیلا و ضمان ناشی از آن	۱۸۵
مبحث نخست - اصول و قواعد	۱۸۵
گفتار نخست - نقش اذن در استیلا	۱۸۵
گفتار دوم - منع سلطه بر حقوق دیگران و مسئولیت ناشی از نقض این الزام قانونی	۱۸۶
گفتار سوم - اقسام اذن و رجوع از آن	۱۸۷
گفتار چهارم - چند اصل اثباتی	۱۸۸
گفتار پنجم - اقسام استیلا	۱۸۹
مبحث دوم - استیلاي عدواني - غضب	۱۹۲
گفتار نخست - مفهوم	۱۹۳
گفتار دوم - مسئولیت‌های ناشی از غضب	۱۹۸
گفتار سوم - خروج از ضمان	۲۰۶
مبحث سوم - استیلاي بدون حق و استیلا بر مال دیگری به قصد اداره آن	۲۱۰
گفتار نخست - استیلاي بدون حق بر مال دیگری در نتیجه ایفای ناروا	۲۱۱
گفتار دوم - استیلا بر مال دیگری به قصد اداره آن	۲۱۵
فصل دوم - استیفا و مسئولیت ناشی از آن	۲۱۶
مبحث نخست - قواعد عمومی (اصول مشترک)	۲۱۶
گفتار نخست - مفهوم و قلمرو	۲۱۶
گفتار دوم - مبنا، ماهیت حقوقی و اقسام	۲۱۸
مبحث دوم - استیفای مشروع	۲۲۰
گفتار نخست - استیفا از کار دیگری	۲۲۰
گفتار دوم - استیفا از مال دیگری	۲۳۰

۲۳۱	مبحث دوم - استیفای بدون سبب (نامشروع)
۲۳۲	گفتار نخست - مفهوم، مبنا و مستندات قاعده
۲۳۵	گفتار دوم - ارکان و آثار دارا شدن بدون سبب
۲۶۵	فهرست تحلیلی عنوان‌ها

www.ketab.ir

مقدمه

لها ما کسبت و علیها ما اکتسبت - فمن اعتدى علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم؛ قرآن کریم، آیه ۲۸۶ و ۱۹۴ از سوره البقرة.

۱ - اهمیت موضوع، اهداف و کاربران

زندگی (جان، مال و آبروی) بشر همواره در طول تاریخ با زبان‌های گوناگونی تهدید شده است که دست کم بخشی مهمی از آن‌ها غیرقابل پیش‌بینی و گریزناپذیر بوده‌اند. فکر پیش‌گیری و جبران این زبان‌ها از دیرباز ذهن بشر را به خود مشغول کرده و سبب شده است که راهکارهای مناسب اجتماعی و حقوقی گوناگونی برای پیش‌گیری و مبارزه با آن‌ها ارایه گردد. قاعده منع اضرار به دیگران و مسئولیت جبران زبان‌های ناروا و نیز بیمه‌های اموال و مسئولیت در زمره این راهکارهای اساسی قرار دارند.

بنابراین هسته اصلی نخستین بخش کتاب منع اضرار به دیگران و لزوم جبران زبان‌های نارواست. در این راستا رسالت حقوق تمهید و وضع قواعدی است که از زندگی بی‌ضرر حمایت کند تکلیف عام ضرر نزدن به دیگران حتی به خود را بپذیرد (لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام) و در صورت تخلف مسئولیت مناسب با آن را ایجاد کند. به علاوه باید از استیلاي ناروا بر اموال و حقوق دیگران پیش‌گیری و ضمان مناسبی درباره متجاوزان به حقوق مردم وضع و اجرا شود. به همین منظور بخش دیگری از موضوع کتاب درباره منع استیلا بر حقوق دیگران و مسئولیت ناشی از غصب و شبه غصب است.

در بخش پایانی کتاب از لزوم اختصاص منافع مال و کار هر شخصی به خود وی و ممنوعیت بهره‌مندی بدون اذن و اجازه از آن‌ها و مسئولیت ناشی از این الزام قانونی سخن گفته می‌شود؛ تأکید و پیام کلی این بخش آن است که جهت‌گیری قواعد کلی حقوق باید به گونه‌ای باشد که کسی نتواند خود را سربار دیگران، حتی جامعه کرده و زندگی

انگلی را پیشه خود بکند و بی‌جهت از حاصل کار دیگران بدون پرداخت ما به ازای متناسب (عوض) و بدون تجارت مشروع بهره‌مند گردد.

گرچه بهره‌مندی از مال یا کار دیگران نیز دست کم در پاره‌ای از موارد، با استیلا بر حقوق آنان محقق می‌شود ولی شاخص اصلی این بخش بهره‌مندی (استیفاست) نه استیلا؛ استیلای غیرمجاز در هر حال مسئولیت‌آور است هر چند که شخص مستولی از مال تحت استیلای خود بهره‌مند نشود. وجود این ویژگی در استیلا تفکیک آن را از استیفا توجیه می‌کند.

هدف اصلی کتاب تبیین مبانی، اصول و مقررات حقوقی در حوزه الزام‌ها و مسئولیت‌های بدون قرارداد است ولی چون تمام این مباحث باید در مقطع کارشناسی حقوق ذیل عنوان حقوق مدنی ۴ به ارزش ۲ واحد دانشگاهی تدریس شود، سعی شده است که مسایل بنیادی و کلیدی درس متناسب با شرح برنامه‌ی درسی به گونه‌ای طرح شود که در درجه نخست پاسخگوی نیازهای دانشجویان حقوق در این مقطع باشد و آنگاه برای جامعه حقوقی مفید و مؤثر افتد.

از دوستان و همکاران دانشگاهی، که هیچ وقت از حمایت و تشویق آنان بی‌بهره نبوده‌ام، به ویژه از علاقمندان به اصلاح و ارتقای دانش حقوقی انتظار دارد که بر مؤلف منت نهند و کاستی‌ها و پیشنهادات سازنده خود را برای وی ارسال نمایند.

۲ - وجه تسمیه کتاب - واژه‌شناسی

گرچه بخشی از روابط اجتماعی به وسیله قراردادهای تنظیم و اداره می‌شود ولی تمام وقایع آینده ضمن قراردادهای قابل پیش‌بینی نیست یا در حوزه قراردادهای نمی‌گنجد. قانونگذار اصول و قواعدی را برای تنظیم این بخش از روابط حقوقی مردم فراهم آورده و در دو فصل بنیادی قانون مدنی ذیل عنوان: «در الزاماتی که بدون قرارداد حاصل می‌شود» گنجانده است؛ در نخستین فصل، با عنوان کلیات، ایفای ناروا و اداره مال غیر و (مواد ۳۰۱ تا ۳۰۶ ق.م.) و در فصل دوم در پوشش ضمان قهری؛ غصب، اتلاف، تسبیب و استیفا را جای داده است. (مواد ۳۰۷ تا ۳۳۷ ق.م.).

واژه الزام، که جنبه مثبت تعهد قانونی و امتیاز متعدده را معرفی می‌کند به ضمانت اجرای مادی این دسته از قواعد و تفاوت آن‌ها با قواعد اخلاقی و قید بدون قرارداد به اختصاص این قواعد به مواردی اشاره دارد که بین شخص مسئول و طلبکار رابطه قراردادی معتبری وجود ندارد و حق دینی طلبکار از نقض تعهد قراردادی مذکور ناشی

نشده است.

گفتنی است که، الزام و تعهد همیشه منشأ قراردادی ندارد، بلکه ممکن است بدون قرارداد و در جایی ایجاد شود که بین شخص طلبکار و مسئول رابطه قراردادی وجود ندارد؛ در این موارد التزام یا تعهد بدون قرارداد و به حکم قانون ایجاد می‌شود.

نه تنها حمایت از حقوق اشخاص ایجاد می‌کند که زندگی بی‌ضرر و بی‌خطر در زمره الزامات قانونی آن‌ها قرار بگیرد و اضرار به دیگران ممنوع باشد بلکه استیلا و دست‌اندازی بر حق دیگران نیز ممنوع و ضمان‌آور است (علی‌البد ما اخذت حتی تؤدیه).^۱ به علاوه، از آنجا که هیچ‌کس نمی‌تواند از مال یا کار (مادی یا معنوی) مالک بدون رضای او بهره‌مند شود «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ»^۲ و مال یا کار هر کس بر طبق اصول بنیادی به خود وی تعلق دارد «لَهَا مَا كَسَبَتْ»^۳ و بهره‌مند شدن از مال یا کار دیگری (استیفا) نیز مشروع باشد (مواد ۳۳۶ و ۳۳۷ ق.م.) یا نامشروع (مواد ۲۶۵، ۳۰۱ و ۳۶۶ ق.م) مبنای الزام و تعهد بدون قرارداد شناخته شده است.

بنابراین الزام‌های بدون قرارداد و مسئولیت‌های ناشی از آن سه شاخه بنیادی دارد:

۱- لزوم زندگی بی‌ضرر و بی‌خطر، ممنوعیت اضرار به دیگران و مسئولیت مدنی برای جبران زیان وارد به دیگری.

۲- لزوم احترام به اموال و حقوق دیگران، ممنوع بودن استیلا بر آن‌ها و مسئولیت ناشی از آن.

۳- تعلق منافع، ارزش‌ها و حاصل کارکردهای (مادی و فکری) اشخاص به خود آنان. لزوم احترام به ارزش‌های متعلق به دیگران، ممنوع بودن بهره‌مندی بدون سبب و مجانی از مال یا کار مردم و مسئولیت ناشی از استیفا.

بنابراین نمودار انواع الزام‌های بدون قرارداد و مسئولیت‌های ناشی از آن به ترتیب ذیل قابل ترسیم است.

۱- شیخ محمد حسن نجفی، جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۳۷، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی بی‌تا، ص ۳۷.

۲- البقرة، ۱۸۸.

۳- البقرة، ۲۸۶.

نوع الزام و تعهد (قانونی)	منشأ الزام یا تعهد	دلایل و مستندات وجود تعهدات	مسئولیت ناشی از نقض تعهد قانونی (الزام بدون قرارداد)	دلایل و مستندات وجود مسئولیت
تعهد به زندگی بی‌ضرر و بی‌خطر و ممنوع بودن اضرار به دیگری	قانون	لایضار کاتب و لاشهید، بقره ۲۸۲ لاتمسکوهن ضارراً لنعتدوا بقره ۲۳۱ لاتضراروهن لنضیقوا علیهن طلاق ۶ لاضرار و لاضرار فی الاسلام بند ۵ اصل ۴۳ و اصل ۴۰ ق.ا. و ماده ۱ ق.م.م.	لزوم جبران ضرر	کل نفس بما کسبت رهنية، مدثر ۳۸ فذوقوا العذاب، بما کنتم تکسبون، اعراف ۳۹ و علیها ما اکتبست بقره ۲۸۶ و من یکسب اثماً فانما یکسب علی نفسه؛ نساء، ۱۱۱.
لزوم احترام به اموال و حقوق دیگران و ممنوع بودن استیلا بر آنها	قانون	لانا کلوا اموالکم بینکم بالباطل، بقره ۱۸۸.	لزوم برگردان عین مال و در صورت تلف برگردان بدل آن	فمن اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم، البقره، ۱۹۴ مواد ۳۰۱ و ۳۰۷ به پیامد ق.م.
لزوم احترام به ارزش‌های متعلق به دیگری و ممنوع بودن بهره‌مندی مجانی از مال یا کار مردم	قانون	لها ما کسبت؛ بقره ۲۸۶.	لزوم دادن عوض منافع مال یا کار	مواد ۳۳۶ و ۳۳۷ ق.م.

۳ - اسباب و موجبات ضمان

سبب یا موجب ضمان را نباید با مبنای ضمان یکی دانست. مقصود از سبب ضمان، دلیل مسئولیت است. برای مثال ایجاد ضرر یا وضع ید غیر امانی موجب ضمان است. ولی مبنای مسئولیت (ضمان) تقصیر یا خطر یا تضمین حق است. مبنای مسئولیت چیزی است که مسئولیت شخص حقیقی یا حقوقی با آن توجیه می‌شود. در صورتی که سبب یا موجب ضمان، اصل مسئولیت را صرف‌نظر از رفتار شخص مسئول توجیه می‌کند. پس در حوزه مسئولیت مدنی برای جبران ضرر دیگری بدون ورود ضرر به کسی مسئولیت یا ضمان محقق نمی‌شود و بدون تقصیر یا خطر کسی درباره آن ضرر مسئول قرار نمی‌گیرد.

به عبارت دیگر موجب ضمان نقش شرط یا مقتضی را برای اصل ضمان و مبنای ضمان مقتضی یا شرط مسئولیت فاعل زیان است.

ولی گاه سبب ایجاد ضمان وضع ید غیرقانونی و غیرامانی بر اموال و حقوق دیگران است؛ مبنای مسئولیت در این حوزه تقصیر متجاوز نیست و اثبات بی تقصیری او را از ضمان قانونی معاف نمی‌کند بلکه قانونگذار برای تضمین حقوق مردم متجاوزان را ضامن و مسئول قرار داده است.

در حوزه تعلق منافع، ارزش‌ها و منافع کار (مادی و معنوی) اشخاص به خود آنان سبب مسئولیت بهره‌مندی از مال یا کار دیگری است ولی مبنای مسئولیت استیفاکننده، فقدان اذن بهره‌مندی رایگان از طرف مالک یا صاحب کار است.

صرف نظر از مفهوم اسباب و موجبات ضمان، مصداق‌های آن نیز اخلاقی است. پیمان‌شکنی (نقض عهد)، اضرار به دیگری (اتلاف، تسبیب، غرور)، وضع ید غیرامانی بر مال دیگری، بهره‌مند شدن از مال دیگری (استیفاء)، سوءاستفاده از حق، غرور، حیلولة و حتی تراضی و عقد را نیز موجب یا سبب ضمان بر شمرده‌اند.^۱ با وجود این، موجبات ضمان ناشی از عقد و ضمان قهری از هم قابل تفکیکند. نقض عهد و پیمان‌شکنی موجب ضمان و مسئولیت است که به تفصیل در اصول قراردادها و تعهدات پیرامون آن بحث شده است.^۲

موجبات ضمان قهری را نیز می‌توان در سه گروه جای داد:

- ۱- اضرار به دیگری.
- ۲- وضع ید غیرامانی بر مال دیگری؛
- ۳- بهره‌مند شدن از مال یا دیگری (استیفاء).

اضرار به دیگری، ممکن است با اتلاف (به مباشرت یا به تسبیب) یا غرور یا سوءاستفاده از حق باشد. در این موارد ضرر موجب یا سبب ضمان تلقی می‌شود. وضع ید (استیلا) غیرامانی بر مال دیگری یا غصب، موجب دیگری است که عنوان مستقلی دارد. صدق این عنوان در هر صورت موجب ضمان است، خواه به مالک ضرر برسد یا نه. در مقبوض به عقد فاسد، حیلولة و شبه غصب (در حکم غصب) نیز استیلاي غیرامانی موجب ضمان است، گرچه مال در دست دیگری قرار بگیرد یا با دخالت

۱- برای مطالعه بیشتر ر.ک: سیدمرتضی قاسم‌زاده، مبنای مسئولیت مدنی، نشر میزان، چاپ چهارم، ۱۳۸۵، ش ۲۱۷.

۲- ر.ک: همان، اصول قراردادها و تعهدات، دادگستر، چاپ چهارم، ۱۳۸۶، ش ۲۱۸ به بعد.

نیروی طبیعی ناقص شود یا از بین برود.

استیفاء یا بهره‌مند شدن از مال یا کار دیگری (با اذن یا بدون اذن) نیز موجب ضمان^۱ است. مبنای مسئولیت استیفاکننده بهره‌مندی او از مال یا کار دیگری است نه ضرر و نه استیلا، بلکه صرف استیفاء سبب ضمان می‌شود.

بنابراین قواعد عمومی ضمان قهری به ترتیب، در سه بخش مسئولیت مدنی برای جبران ضرر، غصب و استیفاء^{۲،۳} مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد.

۴ - پیشینه قانونگذاری

اهم قوانین ایران درباره الزام‌ها و مسئولیت‌های مدنی بدون قرارداد، عبارتند از:

۱ - مقررات مربوط به اتلاف و تسبیب که در ۱۸ اردیبهشت سال ۱۳۰۷ هجری شمسی تصویب شد؛ مواد ۳۲۸ لغایت ۳۳۰ ق.م. (تحت عنوان اتلاف) و از ماده ۳۳۱ لغایت ماده ۳۳۵ ق.م. (تحت عنوان تسبیب) گردآوری و تدوین گردید. مسئولیت اتلاف‌کننده بدون تقصیر ولی مسئولیت مسبب بر پایه تقصیر است. قانونگذار ایران دیگر مقررات مربوط به ضمان قهری را به ترتیب ضمن مواد ۳۰۷ لغایت ماده ۳۲۷ ق.م. گنجانده است. اما مسئولیت ناشی از این گونه مقررات و همچنین مقررات مربوط به استیفاء (مواد ۳۳۶ و ۳۳۷ ق.م.)، بر پایه تقصیر نیست. قانونگذار در اغلب این موارد نوعی مسئولیت مطلق و بدون تقصیر را پذیرفته است.

۲ - برخی از مقررات مربوط به ضمان قهری نیز همانند مواد ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۲۱۵ و ۱۲۱۶ ق.م. در جلد دوم قانون مدنی مصوب ۲۸ بهمن و ۲۱ اسفند ماه ۱۳۱۳، ۱۷، ۱۹ و ۲۰ فروردین ۱۳۱۴ گرد آمده‌اند.

۳ - قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ مرکب از ۱۶ ماده قانونی و حاوی پاره‌ای اصول و مقرراتی است که مطالعه و جمع آن‌ها با مقررات پیش از آن به ویژه ماده ۳۲۸ ق.م. از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا که ماده یکم این قانون مسئولیت را به طور

۱ - تضمین حقوق مالک و حمایت از او مبنای مسئولیت غاصب است.

۲ - بهره‌مند شدن از مال یا کار دیگری (مشروع یا نامشروع) نیز موجب ضمان است.

۳ - ایفای ناروا و اشتباه در پرداخت نیز برای گیرنده ضمان آور است.

۴ - مقررات دیگری نیز وجود دارند که در جای خود به تناسب بحث به آن‌ها استناد شده است مانند اصل یکصد و هفتاد و یکم قانون اساسی، قانون نظام معماری و ساختمانی مصوب ۱۳۵۲، قانون وکالت مصوب ۱۳۱۵ و آیین‌نامه اجرایی آن؛ ولی در اینجا قوانینی موردنظرند که قواعد کلی مسئولیت را دربردارند.

کلی بر پایه تقصیر بنا نهاده و مقرر می‌دارد: «هرکس بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی، به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد».

۴- قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث مصوب ۱۳۴۷، که مسئولیت دارنده را ناشی از فعل یا تقصیر او نمی‌داند، و آیین‌نامه اجرایی آن.

۵- قانون مجازات اسلامی مصوب کمیسیون امور قضایی و حقوقی مجلس که پس از ایراد جلسه مورخ ۱۳۷۰/۹/۷ شورای نگهبان به تأیید مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید و در نشریه شماره ۵۸۶ ضمیمه روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران منتشر گردید. این قانون به ویژه در قسمت دیات (باب پنجم موجبات ضمان) از ماده ۳۱ به بعد حاوی بسیاری از مقررات مربوط به مسئولیت مدنی است.

۶- پاره‌ای از مقررات نیز به صورت پراکنده در دیگر قوانین، قانونی مدنی و همچنین قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)^۱ مصوب ۱۳۷۵ وجود دارد که حسب مورد و به تناسب مطالب، مورد استناد و تجزیه و تحلیل قرار خواهند گرفت.

۱- قانون مجازات (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵، جای‌گزین قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۲ و ۱۳۷۰ شده است.